

УДК 811.161.2'4

DOI 10.35433/philology.3 (98).2022.90-105

ПИТОМІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ПЕРЕДОВИХ КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ

К. Д. Глуховцева*, І. Я. Глуховцева**

У статті з'ясовано перелік основних ознак української мови, які стають предметом уваги передових культурних діячів, науковців у лінгвістичних афоризмах різних часових зрізів. Джерелами дослідження стали образні висловлювання про мову, репрезентовані в працях відомих учених, передових культурних діячів та поміщені в сучасних збірниках висловлювань про мову. Для реалізації цього завдання використано описовий метод та елементи аналізу лінгвістичних складників тексту.

Аналіз лінгвістичних афоризмів, авторами яких є науковці, передові культурні діячі минулого й сучасності, засвідчує, що до найважливіших питомих рис української мови вони зараховують потужність, багатство виражальних засобів, мальовничість, живописність, милозвучність, мелодійність, гнучкість морфологічних і синтаксичних засобів, поетичність української мови. Ці риси наразі підтверджено науковими розвідками сучасних учених. Мелодійність і милозвучність української мови обґрунтована особливостями вимови голосних і приголосних звуків, будовою українського складу та кількісними показниками частоти звуків, утворених за участю голосу, у текстах різних стилів. Потужність підтверджена стійкістю мовних засобів упродовж століть, багатство виражальних засобів – довжиною рядів лексичних синонімів, розмаїтістю граматичної та синтаксичної синонімії. Мальовничість, живописність, поетичність підтверджена класичними прозовими та поетичними творами, що збагачують світову культуру.

Перспективи дослідження вбачаємо в тому, щоб описати специфіку образних засобів лінгвістичної афористики наукового, публіцистичного та художнього дискурсів.

Ключові слова: потужність, багатство виражальних засобів, мальовничість, живописність, милозвучність, мелодійність, гнучкість морфологічних і синтаксичних засобів, поетичність української мови.

* доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
(ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"),
hlukhovtseva@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5581-2204

** кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та журналістики
(Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля),
irynayaroslavna@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3265-4733

ORIGINAL CHARACTERISTICS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN EXPRESSIONS OF CULTURAL ICONS

Hlukhovtseva K. D., Hlukhovtseva I. Ya.

The article clarifies the list of the most basic features of the Ukrainian language, which have become the focus of attention of leading cultural figures, scientists in linguistic aphorisms of different time periods. The sources of the research were figurative statements about the language, represented in the works of famous scientists, cultural icons and included in modern collections of statements about the language. To implement this task a descriptive method and elements of the linguistic component analysis of the text were used.

The analysis of linguistic aphorisms, whose authors are scientists, cultural icons of the past and present, proves that to the most important specific features of the Ukrainian language they attribute the power, richness of expressive means, picturesqueness, brightness, melodiousness, sweetness, flexibility of morphological and syntactic means, poetics of the Ukrainian language. These features are currently confirmed by the scientific investigations of modern scientists. The melodiousness and sweetness of the Ukrainian language is based on the pronunciation peculiarities of vowels and consonants, the structure of the Ukrainian syllable, and quantitative indicators of the frequency of sounds formed with the participation of the voice in texts of various styles. The power is confirmed by the stability of linguistic means over the centuries, the richness of expressive means – the length of the rows of lexical synonyms, the variety of grammatical and syntactic synonyms.

Picturesqueness, brightness, and poetics are confirmed by classical prose and poetic works that enrich world culture. We see the prospects of the research in describing the specifics of figurative means of linguistic aphorisms, scientific, journalistic and artistic discourse.

Keywords: *power, variety of expressive means, picturesqueness, brightness, melodiousness, sweetness, flexibility of morphological and syntactic means, poetics of the Ukrainian language.*

Постановка наукової проблеми.

Лінгвістична афористика, або образні висловлювання науковців, передових культурних діячів про мову, завжди були об'єктом уваги вчителів, письменників, учених, адже ці крилаті вислови відрізняються структурною простотою, стислістю та ємкістю змісту, образністю, креативним баченням мовних явищ через призму навколишньої дійсності. Тому системний аналіз стилістичних особливостей, значення, образних засобів цих мовних одиниць буде сприяти виявленню їхньої сутності, поширенню, використанню в практичній роботі зі здобувачами освіти для більш зрозумілого викладу дефініцій складних лінгвістичних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Збірки лінгвістичних афоризмів [2; 3; 57; 32; 34; 27; 38; 44; 47; 51 та ін.] дають підстави констатувати, що ці висловлювання зрідка можуть уживатися в науковому дискурсі [42], епістолярному [48],

частіше в науково-популярному [43; 4; 5; 6; 9; 53; 54; 15; 24; 10; 33; 30; 29 та ін.], публіцистичному [17; 45; 28 та ін.], художньому, особливо поетичному мовленні (М. Рильський, П. Тичина, В. Сосюра, Д. Павличко, Д. Білоус, О. Забужко та ін.). Усе це актуалізує питання основних проблем, які репрезентують образні висловлювання про мову, особливості мовних засобів висловів.

Образність цих мовних одиниць частково описані в працях А. Р. Габідуліної [8], К. Д. Глуховцевої [11; 12; 13] Г. та Ю. Одинцових [27]. Проте системний аналіз змістових складових лінгвістичних афоризмів потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження – з'ясувати перелік основних ознак української мови, які стають предметом уваги передових культурних діячів, науковців у лінгвістичних афоризмах різних часових зрізів. Джерелами дослідження стали образні висловлювання про мову, репрезентовані в працях відомих

учених, передових культурних діячів та поміщені в сучасних збірниках висловлювань про мову. Для реалізації цього завдання ми використали описовий метод та елементи аналізу лінгвістичних складників тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Питання питомих рис, потужності української літературної мови, місця національної мови в житті народу завжди були в полі зору передових культурних діячів України. Наприклад, ще 1834 року Ізмаїл Срезневський до першого видання "Кобзаря" Тараса Шевченка, яке датується 1840 р., написав листа до І. М. Снегірьова (тепер цей лист відомий як стаття "Погляд на пам'ятки української народної словесності"), у якому зазначав: "Тепер, здається, уже немає для кого і для чого доводити, що мова українська (або, як декому подобається називати, малоруська) є мова, а не наріччя російської чи польської, як дехто доводив; і багато хто переконаний, що ця мова є однією з найбагатших слов'янських, що вона навряд чи поступиться, наприклад, перед богемською щодо багатства слів і виразів, перед польською мовою щодо мальовничості, перед сербською щодо приємності, що це мова, яка, будучи ще необробленою, може вже порівнятися з мовами культурними; щодо гнучкості і багатства синтаксичного – це мова поетична, музикальна, живописна" [48: 207]. По суті, у цьому висловлюванні учений перерахував основні питомі риси української мови, які й нині властиві їй. Це потужність; багатство виражальних засобів; мальовничість, живописність; милозвучність, мелодійність; гнучкість морфологічних і синтаксичних засобів; поетичність.

Цю думку обстоював також Михайло Драгоманов, який 1882 року відзначав: "Українська мова в багатстві, витонченості і гнучкості форм не поступається ані жодній із сучасних літературних мов слов'янства і не бідна аж ніяк на поняття, аби нею заважко

було перекладати глибину філософських думок і змальовувати високохудожні образи. Це не мова простолоду тільки, як твердять московські невігласи, а мова цілої нації, політичне майбутнє якої іще попереду, але чиє місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим" [49].

Потужність української мови обстоював також український історик, етнограф, прозаїк, поет-романтик, мислитель Микола Костомаров, який, крім того, указував на писемні традиції українців, визнавав вплив старописемної української літературної мови на російську: "Ця мова, відома під іменем руської, мала великий вплив на витворення московської мови вищого світу й літератури: відомо, що Ломоносов учився по граматиці Мелетія Смотрицького й вивчив напам'ять "Псалтир", перекладений на вірші Семеона Полоцького. Руська мова була значно обробленішою, аніж письмова мова Московії; на ній було написано багато книг, на котрі відчувалась потреба і в Москві; притому ж кращі проповідники нашої першої половини XVIII століття були українцями, і хоча намагалися писати по-московському, себто, по-словенськи, та не могли не вносити в свої твори елементів рідного краю" [49].

Французький політик, сенатор, славіст Делямар Казимир (1797–1870) також звернув увагу на багаті традиції українського письменства, своєрідну історію, культуру та ментальність русинів: "В Європі існує народ, забутий істориками, – народ русинів... Цей народ існує, має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більше відмінну від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської й польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться. Історія не повинна забувати, що до Петра I той народ, який ми нині називаємо рутенами, звався руським, або русинами, і його земля звалася Руссю і Рутенією, а той народ, який ми нині звемо руським, звався москвинами, а їх земля – Московією. У

кінці минулого століття всі у Франції і в Європі добре вміли відрізняти Русь від Московії" [49].

Передусім у багатьох образних висловлюваннях про українську мову підкреслено, що мова – ідентифікатор нації. Насамперед це визнавав відомий український учений Олександр Потебня, який обґрунтував думку про те, що мова є однією з ознак нації, бо демонструє своєрідний спосіб мислення, є засобом передачі суспільного й виробничого досвіду: "Правильна, єдина прикмета, за якою ми пізнаємо народ, і водночас єдина, незамінна нічим і неодмінна умова існування народу є єдність мови. <...> Вона є інструментом свідомості й елементарного оброблення думки, і, як інструмент, зумовлює прийоми розумової праці... Тому народність, тобто те, що робить відомий народ народом, полягає не в тому, щоб висловлюватися мовою, а в тому, як висловлюватися" [42: 187].

Як дорогоцінне надбання, скарб розглядав національну мову Борис Грінченко, що називав мову однією з **прикмет** народу, після зникнення якої втрачає свою ідентичність і народ: "Хоть і не можем заперечити, що язык народу не є виключно його єдиним добром, признати мусимо, що язык есть одним із найважливіших прикмет і скарбів народу. Стратить народ свій питомений язык, перестає бути народом, перетворюється, нікчемніє, розпливається, як слина на воді між іншими народами. То теж кожний нарід, що почуває себе народом, дорожить рідною бесідою. Хто ображає річ народну, той ображає святощі народні, ображає весь народ" [17: 203].

Про необхідність розвитку рідної мови як запоруки існування рідної культури, як умови, за якої розквітає й живе нація, говорив і Михайло Грушевський: "У наші часи нема вже старих універсальних культурних мов, кожна народність розвиває своєю рідною мовою культурну працю; весь культурний запас зберігається рідною мовою; мова стає питанням життя і смерті, "бути чи не бути" національного

існування. Від вирішення цього завдання залежить, чи перейде цей народ до культурних націй, чи залишиться на становищі нижчих народів, що можуть задовольнити власними засобами лише нижчі культурні потреби свого суспільства, а для задоволення вищих потреб вони примушені вдаватися до чужої культури, чужої мови" [18: 174]. Тому мову називають кров'ю нації ("Мова – це кров, що оббігає тіло нації. Виточи кров – умре нація. Відбери в народу мову – і він загине" (Юліян Дзерович (1871–1943), священник Української греко-католицької церкви, галицький педагог [27: 8]); чинником консолідації нації ("Мова в Україні – один з найважливіших чинників консолідації нації" (Микола Жулинський [22])); найважливішим ідентифікатором народу ("Мова – найважливіший національний ідентифікатор, завдяки якому кожна нація вирізняється з-поміж інших, усвідомлюючи себе самодостатнім та самочинним суб'єктом історії" (Ольга Федик [56]); маркером нації ("Мова – це те, що об'єднує людей, а націю робить сильною. Це найважливіший маркер національної самоідентифікації" (Іван Малкович) [28]).

Сергій Жадан підкреслює, що мовне питання в нашій країні надзвичайно заполітизоване, тому вибір мови спілкування – це й вибір політичної складової: "Дуже часто для українця вибір тієї чи іншої мови є питанням світоглядним та ідеологічним – у більшості випадків ти обираєш не просто мову комунікування, а приймаєш певний "набір цінностей", що включає в себе й політичну складову, й культурну, й історичну, й церковну" [41].

Коротко описуючи історію української мови, Надія Красоткіна визнає, що без мови зникає й нація: "Топтали мову і душили,/ Щоб українець онімів./ Здавалось, не було вже й сили,/ Ні пісні доброї, ні слів./ Скалічена, принишкла мова./ Всі думали, що це вже – крах.../ Лиш пісня пташки світанкова/ Її будила у

серцях./ І мова ніжно розквітала,/ Приходила у дивні сни./ І колискової співала/ Із першим подихом весни./ Ні, наша мова не вмирала,/ Вона боролася й жила./ Як Фенікс – завжди воскресала/ І до людських сердець ішла./ І ось вона – державна стала,/ Чарівна мова з-поміж мов!/ І барвами всіма заграла.../ Ніхто цю мову не зборов!/ Хоч знов перевертні з народу/ Назад все хочуть повернуть,/ У мови викрасти свободу/ І перекрити світлу путь.../ Народ поставить на коліна,/ Щоб українець онімів./ Віддати в рабство Україну.../ Хто ж ми без мови і без слів?/ Ніхто... Як згине рідна мова,/ Безликі станем ми, авжеж?/ Загине й нація чудова/ І рідна Україна – теж" [26].

Отже, класичну формулу, сформульовану ще Іваном Огієнком *"Допоки житиме мова – доти житиме й народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона розпорозиться поміж дужчими народами"* [37: 4], наразі, імовірно, треба приймати так: поняття *національний* включає таку складову, як *мова* ("Мова плюс спільна самосвідомість дорівнює, за дуже небагатьма винятками, поняттю "національний" (Тетяна Малярчук) [41]).

Говорячи про мелодійність та милозвучність української мови, хочемо підкреслити, що ці риси нашої мови визнають відомі дослідники фонетики і фонології, зокрема Ніна Тоцька: "Те, що українська мова відзначається особливою милозвучністю, відомо здавна, і, здається, ніхто не сумнівається в цьому тепер" [52: 3].

Мелодійність, мелодіку мови зазвичай розуміють як основний елемент інтонації та вимови, виражений у послідовності змін висоти тону (голосу). Проте це питання потребує докладного висвітлення й обґрунтування, адже воно часто ототожнюється з евфонією чи інтонацією. "Мелодика організовує фразу, поділяючи її на синтагми та ритмічні групи; розмежовує комунікативні типи висловлень (питання, спонукання, розповідь); постає одним із регулярних засобів

вираження емоцій, модальних відтінків, іронії підтексту тощо" [21: 2: 172].

Проте милозвучність української мови вчені нерідко пов'язують із гучністю, виразною повнозвучною вимовою голосних і приголосних у сильних і слабких позиціях, та вокалічністю, перевагою голосу над шумом під час утворення звуків.

На цю особливість української мови звертали увагу здавна. Зокрема, ще в другій половині XIX сторіччя Фрідріх Боденштедт (1819–1892), німецький поет, перекладач, який довго жив у Росії, багато подорожував Україною, відзначав: "У жодній країні дерево народної поезії не видало таких великих плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо і правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почування в піснях, що їх співає козак на чужині! Яка ніжність у парі з мужньою силою пронизує його любовні пісні... Справді, народ, що міг співати такі пісні і любоватися ними, не міг стояти на низькому ступені освіти. Цікаво, що українська народна поезія дуже подібна іноді своєю формою до поезії найбільш освічених народів Західної Європи..."; "Українська мова наймелодійніша й найголосніша поміж усіма слов'янськими мовами, з великими музикальними можливостями" [49].

На мелодіку української мови звернув увагу і Володимир Самійленко: "Відомо було досі, що українська мова своєю доброзвучністю займає одне з перших місць (може, третє або четверте) між усіма європейськими мовами. Цю думку дуже легко пояснити фактами фонетики..." [45: 376]. Але ототожнює він це поняття з милозвучністю ("...жива народна мова має кілька дуже простих способів до уникнення збігу багатьох шелестівок, і через те слова єднаються плавно, легко до вимови, мова бринить повноголосно й музикально" [45: 376]).

А між тим учені підраховували, що мелодійність створюється характером звучання звуків української мови. Наприклад, шість голосних фонем

української мови, які утворюються тільки за допомогою голосу, від загальної кількості фонем становлять 15,8%, натомість приголосні фонemi – 84,2%. У мовному потоці співвідношення голосних і приголосних фонем змінюється: голосні становлять 41,8%, а приголосні – 58,2% (вирівнювання в мовному потоці кількості голосних і приголосних фонем здійснюється завдяки дії закону висхідної звучності в процесі побудови складів, а отже, переважають в українській мові відкриті склади). Якщо врахувати, що серед приголосних функціює десять сонорних фонем (під час їх утворення голос переважає над шумом) та десять дзвінких (у процесі їх утворення шум переважає над голосом, але голос присутній), то стане зрозумілим, що в мовному потоці звуки, в утворенні яких бере участь голос, переважають і становлять близько 75%, а тому мова звучить як мелодія [55: 764–765].

Не випадково Микола Наконечний, визначаючи особливості вимови голосних і приголосних в українській мові, підкреслював, що ненаголошені голосні в українській літературній мові, "як правило, різко, гостро не різняться своєю вимовою від наголошених: усі складові голосні... в усіх позиціях нормально є звуками повного творення, що зберігають голос, повнозвучну вимову, а також (за нечисленими, порівняно, винятками) й свою якість і в ненаголошених складах (різке скорочення, ослаблення, "напівглуха" вимова їх – рідке й нетипове для української мови явище)" [35: 5].

Милозвучність – спроможність фонетичної системи мови створювати мелодійність звучання [21: 2: 196]; добре, приємне з погляду фонетичних і лексико-семантичних норм певної мови звучання окремих мовних елементів – звукосполучень, слів і словосполучень. Милозвучність української мови досягається природним чергуванням окремих голосних і приголосних, спрощенням у групах приголосних, використанням

паралельних морфологічних форм слів однакового значення, зокрема службових слів: *y – e, yv – yvi, z – iz – zi, o – ob, bi – b* тощо. Милозвучність є одним із засобів підсилення виразності мови художнього твору внаслідок досягнення гармонійного добору звуків у тексті.

Іван Огієнко в статті "Наочна таблиця милозвучності української мови", адресованій школярам [36], популярно пояснює, у чому виявляється милозвучність української мови, він створює таблицю, якою зручно користуватися під час вибору варіанта префікса, суфікса, прийменника, сполучника.

Про мелодійність української мови говорить і Дмитро Павличко: "Геніальні композитори Моцарт і Бетховен, Глінка і Чайковський, Барток і Стравінський користувалися українськими мелодіями у своїй творчості, а це значить, що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови"; "Українська мова не бідна, не вульгарна... Вона має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна річка, виблискує на хвилях народної пісні, переливається в душі нації, творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі" [7].

Видатні діячі культури виділяли багатство виразальних засобів української мови як одну з визначальних питомих рис. Йдеться передусім про лексичну та граматичну (морфологічну і синтаксичну) синонімію. Не випадково Павло Грабовський називав українську народну мову багатою й широкою ("Народна мова така багата й широка, що затиснути її в рамки вузької граматичності та ще з крайового погляду – зовсім не розсудна річ" [16: 295]); Челебі Евлія (1611–1679/1682) – богослов, державний діяч, мандрівник і письменник Османської імперії XVII століття – багатшою й всеосяжнішою, ніж найдавніші мови світу ("Українці – стародавній народ, а мова їхня багатша і всеосяжніша, ніж персидська, китайська, монгольська і

всілякі інші..." [27: 36]; Григорій Квітка-Основ'яненко – величною та витонченою ("Мова, що має свою граматику, свої правила, свої звороти в мовленні, неповторні, які не перекласти іншою; а її поезія?! Хай спробують передати всю силу, всю велич, витонченість іншою!" [37]).

Передові культурні діячі розуміли, що мова нашого народу така багата, що в ній легко віднайти потрібні засоби для творення термінології будь-якої галузі: "Навіть така сувора наука, як кібернетика, і та знайшла в українській мові свою першодомівку, адже маємо факт унікальний – енциклопедія кібернетики вперше в світі вийшла українською мовою в Києві" (Олесь Гончар [14]).

Про синонімію багатства української мови свідчать її словники. Наприклад, у словнику Святослава Караванського подано найбільшу кількість синонімічних груп (17 тис.) [23: 3], у *Словнику синонімів української мови* найповніше подано семантичні, граматичні та стилістичні характеристики кожної реєстрової одиниці (а їх нараховують 43960), уживання синонімів проілюстровано типовими для них контекстами [46].

Відомо, що, згідно з визнаною мовною універсалією, середня довжина синонімічної групи в багатьох мовах світу – 12–15 слів. Проте синонімію ряди української мови мають багато лексем, які не стали надбанням української літературної мови, але збережені в народній пам'яті й функціонують як діалектні. Скажімо Галина Богуцька зафіксувала в діалектах української мови 100 назв чайки, Микола Павлюк – 100 назв вітру, Микола Никончук біля 300 найменувань джерела. Про це Олесь Гончар сказав так: "Спільною духовною працею, активністю мислі, тактом і високим розумінням моральності людських взаємин лінгвістичний геній України витворював те, що сьогодні нанесено на атласи багатючих діалектів нації" [14].

Передові культурні діячі захоплювалися живописністю української мови, наявністю засобів для

передачі найменших порухів думки, почуттів. Здатність лексем української мови набувати нових значень, переосмислюватися. Микола Марр, відомий лінгвіст, історик, етнограф, археолог, назвав полісемантизмом, що засвідчує давність мови: "...Пережиток полісемантизму характеризує українську мову щаблем розвитку більш стародавнім, ніж інші індоєвропейські мови" [49].

Іван Вихованець секрет живописності вбачає в неповторному й багатому лексичному запасі української мови та специфіці граматичних форм: "Мова має два потужні крила, які дають їй повнокровне життя: океан слів і граматику" [4: 21].

Значні мовні засоби накопичено в українській мові і для передачі психічних станів людини: "Українці для виявлення емоцій, почуттів (чи закипить у серці гнів, чи охопить журба, чи ніжність розм'якшить серце) мають мову, що злеяна... піснями любові" (Амвросій Метлинський); "Слово – це діамант: то сяє й сміється, то обернеться мутною сльозою, то виблискує яскраво-гнівно або ласкаво, спокійніше з добротою, то спалахне, мов зірка провідна, яка народжує надії, мрії, сподівання, або веселкою заграє і так бадьоро запалає, неначе вабить, і кличе, і навіть надихає" (Косинка Григорій (1899 – 1934), український письменник-новеліст [27: 102]).

Проте майстри поетичного художнього слова переконані, що лексичні запаси мови слід використовувати вміло: "О слів жорстока і солодка влада!/ Не опечись на їхньому вогні!/ Такі близькі звучанням "рада" й "зрада"!/ Які ж провалля поміж них страшні!/ Ти – весь у слові, як у сповиткові,/ З коліски до калини на горбі... / І вже коли ти похитнувся у слові,/ Вважай, що похитнувся у собі" (Олійник Борис); "Пущене поміж люди слово проростає швидше, ніж будь-яке насіння" (Мушкетик Юрій [27: 95]).

Серед питомих ознак української мови називають і такі, як потужність, яку вбачають у здатності мови чинити

спротив асимілятивним діям, зберігати накопичені багатства в несприятливих для розвитку мови обставинах, та могутність: "Українська, на відміну від англійської, російської чи польської, – мова, яка в модерний період за останні 200 років практично не мала, навіть на відстані одного покоління, постійного політичного даху. Це мова, якої не прикривали армії і флоти, а навпаки – це мова, за яку розстрілювали, як у Києві 1918, так і в Донецьку 2014 року. І те, що в цих умовах найменшого сприяння – ця мова не просто вижила і збереглася, а створила прекрасну літературу, спадкоємицею якої маю честь себе почувати – це показник того, що це – надзвичайно сильна і потужна мова. Мова, за якою, що б там не було, – майбутнє" (Оксана Забужко [20]). Причини потужності вбачають у збереженні традиційних засобів вираження думки та здатності до оновлення лексичних засобів і граматичних форм: "Незвичайна одноцілість української літературної мови сильніша, ніж історичні акти, які шматували територію, ненарушена в народі історична традиція, що зуміла натхнути новітню інтелігенцію сучасними ідеалами, запевнила нашої літературі розвиток, якого не сподівалися від нас більші державні народи" (Михайло Рудницький [22]).

Слушною вважаємо й думку про те, що могутність мови свідчить про могутність її творця – українського народу, лінгвістичний талант і простоту, і поетично обдарованої людини: "Могутність мови – це духовна могутність народу. Саме народ дає мові силу й красу. Він сам у піснях творить зразки неперевершеної поезії, а його генії і таланти високо підносять авторитет рідного слова, впітаючи у вінок своєї і світової культури найпишніші троянди" (Микола Шумило [22]).

Доведено, що мова зберігає історичну ідентичність нації ("Доля української мови – то є водночас і доля української держави й нації" (Ігор Лосев [27: 40]); "У гулі століть, у нездоланності народної пісні, у златах мислі, у праці і борні зростало і

розпросторювалося на світ найкоштовніше творіння українського народу, основа його духовності – рідна мова" (Іван Вихованець [22])). А це, як стверджує український учений-мовознавець, етнограф, історик, педагог Омелян Патрицький (1840–1895), виявляється не лише в стародавніх писемних пам'ятках, а й понині вживаних топонімах, які не випадково називають свідками й нащадками історії, пам'ятками мови: "Нема, окрім Русинів, другого народу слов'янського, котрий би на своїй землі знаходив стільки дорогих, одвічних, до нині збережених пам'яток і споминок. Куди не вержемо оком, все пригадує нам освячену віками нашу старовину. Назви, як Бескид, Бори (Медобори), Галич, Теробовля, Червень, Звенигород – одні ведуть нас до часів Христових, другі в далекі-далекі правіки, ще до початку першого осідку наших предків на сій землі" [50].

Мова оберігає культурний та інформаційний суверенітет народу: "Ніякі спокуси й аргументи не переконають нас віддати перевагу не своїй рідній, хоч і вбогій та загнаній літературі, – а чужій, хоча й близькій нам і гордій своїм багатством і всесвітнім значенням. Не багатством творів і не ступенем світового значення вимірюється висока цінність і велика притягальна сила південноруської літератури, а тим, що в її скромному змісті і формі кожна жива душа багатомільйонного південноруського народу знаходить те, чого не знайде в жодній літературі світу. – У своїй рідній літературі й мистецтві ми знаходимо самих себе, своє власне життя, свою інтимну побутову і природну обстановку, свої невідомі мораль, ідеали і смаки, свою живу душу..." [31: 75].

Мову й культуру нерідко розділити складно, бо явища культури зазвичай виражені вербально, а сама мова є культурним надбанням: "Мова для культури – те саме, що центральна нервова система для людини" (Станіслав Лем (1921–2006), польський письменник-фантаст [58]).

І це не випадково. За висновками вчених, антропологічний склад українців, порівняно із сусідніми народами, є досить однорідний: "Усі антропологічні типи українців за пріоритетними ознаками дуже близькі, а за деякими рисами навіть тотожні. За оцінкою одного з провідних сучасних антропологів Сергія Сегеди в антропологічному складі українського народу знайшли відображення багатовекторні етногенетичні процеси, що мали місце на Південному Заході Східної Європи упродовж тисячоліть. У них брали участь різні за походженням морфологічні компоненти, витоки котрих можна знайти як на території України, так і за її межами, насамперед тих слов'янських племен, які заклали основу давньої української народності" [1: 524].

Суспільний досвід народу ословеснений у нормах поведінки особистості, традиціях суспільного життя, професійних навичках, звичаях, прикметах, усній народній творчості: "Слово лихе чи привітне, криве чи ласкаве, гостре чи улесливе, чорне чи красне, чесне чи нещире є кодексом поведінки. З одного почутого слова ми розпізнаємо, хто є хто і звідки. Слово – візитна картка: віку, професії, соціального стану, країни і громадянства, рідного краю. Слово гуртує людей у народ і будує державу. Нарешті слово охороняє культурну цінність та інформаційний суверенітет нації від нашествия чужого слова" (Віталій Радчук [27: 112]).

Мова – це націєтворчий код народу, у ній виявлена ментальність комунікантів, їхні духовні традиції: "У світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, але й уся історія духовного життя народу. Покоління народу проходять одне за одним, але результати життя кожного покоління лишаються в мові – в спадщину потомкам. Мова є найважливіший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне велике, історичне ціле. Вона не тільки виражає життєвість

народу, але є саме це життя" (Костянтин Ушинський [27: 15]).

Значення рідної мови для окремої особистості безцінне, бо, пізнаючи мову, ми пізнаємо самих себе. Літературна мова як одна з оброблених й удосконалених форм існування національної української мови – це джерело художньо-естетичних цінностей нації, які оприявнюють культуру людських взаємин, традиції спілкування, консолідуючи мовну спільноту в націю: "Літературна мова – освячена культурою спілкування загальнонародна мова, що через освіту, книгодрукування, виконання важливих суспільних функцій виступає засобом консолідації нації"; "Сьогодні маємо визнати, що літературна мова, культивована освітою, комунікативною практикою освічених людей у ХХ ст., входить у нові сфери сучасної комунікації. Це мова дипломатії, міждержавних зв'язків, розширення словника економічної, фінансової, банківської, юридичної діяльності (Світлана Єрмоленко [19: 111]); "Літературна мова – неоціненний народний скарб, і ставитись до неї треба творчо, уважно, дбайливо, особливо при спробах категоричного визначення деяких закономірностей її розвитку, зокрема становлення деяких норм" (Алла Коваль [25: 128]).

Літературна мова обслуговує культурні потреби людини: "Якщо для спілкування людей взагалі потрібна мова, то для культурного спілкування потрібна мова наче в квадраті, що культивується як своєрідне мистецтво – мова нормована" (Олександр Пешковський [27: 73]).

Мова багатогранна. Вона й засіб спілкування, й акумулятор духовності, високої моральності: "Мова не просто інформативний засіб спілкування, хоч і важливий. Вона – це глибоке джерело художньо-естетичних цінностей, постійний і невичерпний акумулятор духовності, емоційності, високої моральності" (Анатолій Бортняк [27: 9]).

Мова й засіб оволодіння знаннями, генератор розвитку науки, і засіб інформування, інтелектуального

розвитку особистості: "Літературна мова є засобом здійснення найвищих громадських і культурних завдань. Нею користуються державні й громадські організації та установи, школа, наука, художня література, газети, журнали, театр, радіо, кіно..." (Алла Коваль [25: 127]).

Мова лежить в основі витворених народним генієм пісень, казок, паремій; вона постала в українській художній поезії та прозі як нев'янучий феномен світових світочів письменства: "Мова багатомільйонного українського народу належить до числа найбільш розвинених і досконалих мов світу. Цією мовою створені немеркнучі й величні художні цінності – українська літературна класика, якою ми пишаємося, бо це вагомий внесок нашого народу у всесвітню художню скарбницю" (Петро Панч [40]).

Мова – явище реальне, матеріальне і водночас містичне. Магія українського слова постає в реальному світі народних традицій, покликаних оберігати свою родину від усього лихого, темного, запобігати злим силам: "Мова – містичне ядро нації, тобто щось об'єктивно дане, що живе у підсвідомих глибинах етнографічної маси, те, що може видобутися на поверхню свідомості й стати керманічем усіх національних змагань у всіх ділянках життя" (Олександр Потебня [27: 9]); "Немає магії сильнішої, ніж магія слів" (Анатоль Франс [27: 98]).

Мова народу – свідок його морального здоров'я: "Усунути деформацію мови, очистити її від спотворень, повернути нашій мові справжню народну красу – це справа честі всіх нас, і старших, і молодших, це природний обов'язок кожного перед незалежною, вільною Україною. Адже мовою нації визначається моральне здоров'я народу, його розвиненість, культурність. Усе це також визначатиме образ і творчу спроможність України в сім'ї цивілізованих демократичних держав" (Олесь Гончар [22]).

Пророчими є слова Томаса Девіса, які цитувала Леся Українка: "Нація повинна боронити свою мову більше, ніж навіть свою територію" [27: 29].

Узагальнює подану характеристику мови вірш Ф. Пантова: "Мова – краса спілкування,/ Мова – як сонце ясне,/ Мова – то предків надбання,/ Мова – багатство моє./ Мова – то чиста криниця,/ Де б'є, мов сльоза, джерело,/ Мова – це наша світлиця,/ Вона як добірне зерно./ Мова – державна перлина,/ Нею завжди дорожить:/ Без мови немає країни –/ Мову, як матір, любіть!" [39].

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз лінгвістичних афоризмів, авторами яких є науковці, передові культурні діячі минулого й сучасності, засвідчує, що до найважливіших питомих рис української мови вони зараховують потужність, багатство виражальних засобів, мальовничість, живописність, милозвучність, мелодійність, гнучкість морфологічних і синтаксичних засобів, поетичність української мови. Ці риси наразі підтверджено науковими розвідками сучасних учених. Мелодійність і милозвучність української мови обґрунтована особливостями вимови голосних і приголосних звуків, будовою українського складу та кількісними показниками частоти звуків, утворених за участю голосу, у текстах різних стилів. Потужність підтверджена стійкістю мовних засобів упродовж століть, багатство виражальних засобів – довжиною рядів лексичних синонімів, розмаїтістю граматичної та синтаксичної синонімії. Мальовничість, живописність, поетичність підтверджена класичними прозовими та поетичними текстами, що збагачують світову культуру. Перспективи дослідження вбачаємо в тому, щоб описати специфіку образних засобів лінгвістичної афористики, наукового, публіцистичного та художнього дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах) / О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій (науковий редактор). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 2. 536 с.
2. Видатні люди про українську мову. *Все для вчителя*. 2002. № 8. С. 50–51.
3. Видатні постаті про українську мову. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 53, 70, 86, 93, 101, 109, 118, 127.
4. Вихованець І. Р. У світі граматики. Київ: Радянська школа, 1987. 191 с.
5. Вихованець І. Р. Таїна слова. Київ: Радянська школа, 1990. 284 с.
6. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: Пульсари, 2012. 160 с.
7. Вірші Дмитра Павличка про мову. URL: <https://svitppt.com.ua/ukrainska-literatura/virshi-dmitra-pavlichka-pro-movu.html> (дата звернення: 09.09.2022)
8. Габидуліна А. Р. Аналогія в научно-популярному дискурсе. *Лінгвістика: зб. наук. пр. Луганськ*, 2011. Ч. 2. № 3 (24). С. 100–105.
9. Глинський І. В. *Твоє ім'я – твій друг*. Київ: Веселка, 1985. 238 с.
10. Глуховцева К. З народного джерела: говори української мови. Розповіді для учнів старших класів. Луганськ: "Альма-матер", 2007. 123 с.
11. Глуховцева К. Д. Мовні образи – ключ до розуміння лінгвістичних категорій. *Слобожанська бесіда: матеріали 9 Всеукр. наук.-практ. конф. м. Старобільськ*, 2016. С. 151–155.
12. Глуховцева К. Д. Епітети у складі образних висловлювань про мову. *Образне слово Луганщини: матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка. Старобільськ*, 2018. С. 48–51.
13. Глуховцева К. Д. Метафора та аналогія в науково-популярному дискурсі лінгвістичної тематики. *Мова і міжкультурна комунікація: зб. наук. пр. Полтава*, 2019. С. 124–132.
14. Гончар Олесь. Вислови про українську мову. URL: http://kalunovalanguage.blogspot.com/2015/05/blog-post_39.html (дата звернення: 09.09.2022)
15. Горбачук В. Т. Барви української мови. Київ: КМ Academia, 1997. 272 с.
16. Грабовський П. Лист до І. Франка від листопада 1891 р. *Вибрані твори: У 2 т.* Київ, 1985. Т. 2. С. 295–296.
17. Грінченко Б. Галицькі вірші. Критична стаття Василя Чайченка. *Правда*. 1891. С. 205.
18. Грушевський М. Освобождение России и украинский вопрос. Санкт-Петербург, 1907. 312 с.
19. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд: монографія. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
20. Забужко О. Українська мова, за яку розстрілювали. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2016/11/09/oksana-zabuzhko-ukrayinska-mova-za-yaqu-rozstrilyuvali> (дата звернення: 05.09.2022)
21. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 1. Донецьк, 2012. 402 с.
22. Зорівчак Р. Боліти болем слова нашого. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/zorivchak3.htm> (дата звернення: 09.09.2022)
23. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: "Українська книга", 2000. 480 с.
24. Клименко Н. Як народжується слово. Київ: Радянська школа, 1991. 287 с.
25. Коваль А. Культура української мови. Київ: Наукова думка, 1964, 216 с.
26. Красоткіна Н. Вірші про мову. URL: https://zimorodokan.blogspot.com/2017/08/blog-post_14.html (дата звернення: 05.09.2022)

27. Лінгвістичні афоризми та образні вислови / упоряд. Г. Одинцова, Ю. Одинцова. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2021. 168 с.
28. Малкович Іван: Втратити рідну мову і перейняти чужу – найгірший знак підданства. URL: <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/ivan-malkovych-vtratytu-ridnu-movu-i-perejnyaty-chuzhu-najgirshyj-znak-piddanstva/2018-07-27-24453> (дата звернення: 05.09.2022)
29. Матвієнко А. Рідне слово. Київ: Просвіта, 1994. 160 с.
30. Мензатюк З. З. Чарівні слова: казочки про мову. Чернівці: Букрек, 2016. 48 с.
31. Михальчук К. П. Открытое письмо к А. Н. Пыпину по поводу его статей в "Вестнике Европы" о споре между южанами и северянами. Киев: Тип. 1-й Киев. артели печатного дела, 1909. 76 с.
32. Мова-народ. Висловлювання про мову та її значення в житті народу / упоряд. О. Тихий. Київ: Смолоскип, 2007. 416 с.
33. Мовчун Л. Цікава розмова про мову: чого тобі не розповіли на уроці. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017. 312 с.
34. Найдорожчий скарб: Слово про рідну мову: Поезії, вислови / упоряд. В. І. Лучук. Київ: Радянський письменник, 1990. 390 с.
35. Наконечний М. Орфоепічні норми та їх значення. *Українська мова в школі*. 1958. № 1. С. 4–7.
36. Огієнко І. Наочна таблиця милозвучності української мови. *Дивослово*. 1996. № 5–6. С. 16–23.
37. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Рідна мова / Упоряд., авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
38. Олійник О. Світ українського слова. Київ: Хрещатик, 1994. 416 с.
39. Пантов Ф. Любіть рідну мову. URL: <https://gramotiy.co.ua/%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2-%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%80-D0%BB%D1%8E%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%8C-%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%83> (дата звернення: 08.09.2022)
40. Панч П. Мова рідна, слово рідне. URL: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine6-1.pdf> (дата звернення: 12.09.2022)
41. Письменники про мову: Сергій Жадан і Таня Мальярчук. URL: <http://litakcent.com/2013/02/27/pysmennyku-pro-movu-serhij-zhadan-i-tanja-maljarchuk/> (дата звернення: 09.09.2022)
42. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев: СИНТО, 1993. 225 с.
43. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. Київ: Радянська школа, 1977. 109 с.
44. Сагач Г. М. Золотослів: У 2 ч. Київ, 1998. Ч.1. 253 с.; Ч.2. 414 с.
45. Самійленко В. Твори: У 2 т. Київ, 1958. Т. 2. С. 365–377.
46. Словник синонімів української мови. URL: <https://1675.slovaronline.com/> (дата звернення: 09.09.2022)
47. Слово наше рідне – слово українське! Вислови про мову (до Дня української писемності та мови). URL: <http://slovokalinove.blogspot.com/2010/11/blog-post.htm> (дата звернення: 11.09.2022)
48. Срезневський І. І. Погляд на пам'ятки української народної словесності. *Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови*. Ч. 1. К., 1959. С. 207.
49. Старіша грецької та латини – що писали про українську мову іноземці. URL: https://galinfo.com.ua/articles/starisha_gretskoi_ta_latyny_shcho_pysaly_pro_ukrainsku_movu_inozemtsi_298449.html#:~:text=%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%20%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2C%20%D0%BF%D1%83%D0%B1%D

- 0%BB%D1%96%D1%86%D0%B8%D1%81%D1%82%2C%201882,%D0%B4 (дата звернення: 10.09.2022)
50. Тематична закладка: "Чим українська мова багатша за інші". URL: <http://konstlib.net/node/1288> (дата звернення: 10.09.2022)
51. Тисяча цитат з українського письменства / упоряд. Ю. Луцький. Київ: Смолоскип, 1996. 231 с.
52. Тоцька Н. І. Засоби милозвучності української мови. *Українське мовознавство*. Київ, 2000. Вип. 22. С. 3–8.
53. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ: Радянська школа, 1988. 278 с.
54. Ужченко В. Д. Образи рідної мови. Луганськ: Знання, 1999. 215 с.
55. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
56. Федик О. Мова як духовний адекват світу дійсності. Львів: Місіонер, 2000. 300 с.
57. Яка це прекрасна наука – мовознавство! / Сікорська З. С., Глуховцева К. Д., Горошкіна О. М., Шевцова В. О. Луганськ: Знання, 1997. 180 с.
58. 35 найкращих висловів про мову. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/4284-35-naikrashchychk-vysloviv-pro-ridnu-movu> (дата звернення: 09.09.2022)

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Antropolohichniy kod ukrainskoi kultury i tsyvilizatsii (2020). [Anthropological code of Ukrainian culture and civilization] (u dvokh knyhakh) / O. O. Rafalskyi (lead author), Ya. S. Kalakura, V. P. Kotsur, M. F. Yurii (scientific editor). Kyiv : IPEEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Knyha 2. 536 p. [in Ukrainian].
2. Vydatni liudy pro ukrainsku movu (2020). [Prominent people on the Ukrainian language]. *Vse dlia vchytelia*. № 8. P. 50–51. [in Ukrainian].
3. Vydatni postati pro ukrainsku movu (2003). [Prominent figures on the Ukrainian language]. *Ukrainska mova*. № 2. Pp. 53, 70, 86, 93, 101, 109, 118, 127. [in Ukrainian].
4. Vykhovanets, I. R. (1987). U sviti hramatyky [In the world of grammar]. Kyiv: Radianska shkola, 191 p. [in Ukrainian].
5. Vykhovanets, I. R. (1990). Taina slova [The mystery of the word]. Kyiv: Radianska shkola, 284 p. [in Ukrainian].
6. Vykhovanets I. R. (2012). Rozmovliaimo ukrainskoiu: movoznavchi etudy [Let's talk Ukrainian: linguistic studies]. Kyiv: Pulsary, 160 p. [in Ukrainian].
7. Virshi Dmytra Pavlychka pro movu [Dmytro Pavlychko's poems about language]. URL: <https://svitppt.com.ua/ukrainska-literatura/virshi-dmitra-pavlichka-pro-movu.html> (reference date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
8. Habydullyna, A. R. (2011). Analohyia v nauchno-populiarnom dyskurse [Analogy in popular science discourse]. *Linhvistyka: zb. nauk. pr. Luhansk*, Ch. 2. № 3 (24). P. 100–105. [in Russian].
9. Hlynskyi, I. V. (1985). Tvoie im'ia – tvii druh [Your name is your friend]. Kyiv: Veselka, 238 p. [in Ukrainian].
10. Hlukhovtseva, K. (2007). Z narodnoho dzherela: hovory ukrainskoi movy [From a folk source: dialects of the Ukrainian language]. *Rozpovidi dlia uchniv starshykh klasiv*. Luhansk: "Alma-mater", 123p. [in Ukrainian].
11. Hlukhovtseva, K. D. (2016). Movni obrazy – kliuch do rozuminnia linhvistychnykh katehoriy [Figures of speech are the key to understanding linguistic categories]. *Slobozhanska beseda: materialy 9 Vseukr. nauk.-prakt. konf. m. Starobilsk*. P. 151–155. [in Ukrainian].
12. Hlukhovtseva, K. D. (2018). Epitety u skladi obraznykh vyslovliuvan pro movu [Epithets as part of figurative statements about language]. *Obrazne slovo*

- Luhanshchyny: materialy KhVII Vseukr. nauk.-prakt. konf. imeni Viktora Uzhchenka.* Starobilsk. P. 48–51. [in Ukrainian].
13. Hlukhovtseva, K. D. (2019). Metafora ta analohiia v naukovu-populiarnomu dyskursi linhvistychnoi tematyky [Metaphor and analogy in popular scientific discourse on linguistic topics]. *Mova i mizhkulturna komunikatsiia: zb. nauk. pr.* Poltava. P. 124–132. [in Ukrainian].
  14. Honchar, Oles. Vyslovy pro ukrainsku movu [Sayings on the Ukrainian language]. URL: http://kalunovalanguage.blogspot.com/2015/05/blog-post_39.html (reference date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
  15. Horbachuk, V. T. (1997). Barvy ukrainskoi movy [Colors of the Ukrainian language]. Kyiv: KM Academia, 272 p. [in Ukrainian].
  16. Hrabovskiy, P. (1985). Lyst do I. Franka vid lystopada 1891 r. [Letter to I. Franko of November 1891]. *Vybrani tvory: U 2 t.* Kyiv, Vol. 2. P. 295–296. [in Ukrainian].
  17. Hrinchenko, B. (1891). Halytski virshi. Krytychna stattia Vasylia Chaichenka [Galician poems. Critical article by Vasyl Chaychenko]. *Pravda.* P. 205. [in Ukrainian].
  18. Hrushevskiy, M. (1907). Osvobozhdenye Rossii i ukrainskiy vopros [The liberation of Russia and the Ukrainian question]. Sankt-Peterburh, 312 s. [in Russian].
  19. Yermolenko, S. (2007). Mova i ukrainoznavchyi svitohliad [Language and the worldview of Ukrainian studies]: monohrafiia. Kyiv : NDIU, 444 p. [in Ukrainian].
  20. Zabuzhko, O. Ukrainska mova, za yaku rozstriliuvaly [The Ukrainian language, for which they were shot]. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2016/11/09/oksanazabuzhko-ukrayinska-mova-za-yaku-rozstrilyuvali> (reference date: 05.09.2022) [in Ukrainian].
  21. Zahnitko, A. P. (2012). Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]: u 4 t. Vol. 1. Donetsk, 402 p. [in Ukrainian].
  22. Zorivchak, R. Bolity bolem slova nashoho [To hurt with the pain of our words]. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/zorivchak3.htm> (reference date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
  23. Karavanskyi, S. (2000). Praktychnyi slovnyk sinonimiv ukrainskoi movy [A practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv. "Ukrainska knyha", 480 p. [in Ukrainian].
  24. Klymenko, N. (1991). Yak narodzhuietsia slovo [How a word is born]. Kyiv: Radianska shkola, 287 p. [in Ukrainian].
  25. Koval, A. (1964). Kultura ukrainskoi movy [Culture of the Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka, 216 p. [in Ukrainian].
  26. Krasotkina, N. Virshi pro movu [Poems about language]. URL: https://zimorodokan.blogspot.com/2017/08/blog-post_14.html (reference date: 05.09.2022) [in Ukrainian].
  27. Linhvistychni aforyzmy ta obrazni vyslovy (2021). [Linguistic aphorisms and figurative expressions] / uporiad. H. Odyntsova, Yu. Odyntsova. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 168 p. [in Ukrainian].
  28. Malkovych, Ivan: Vtratyty ridnu movu i pereiniaty chuzhu – naihishyi znak piddanstva [Malkovich Ivan: Losing your native language and adopting someone else's is the worst sign of citizenship]. URL: <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/ivan-malkovych-vtratyty-ridnu-movu-i-perejnyaty-chuzhu-najgirshyj-znak-piddanstva/2018-07-27-24453> (reference date: 05.09.2022) [in Ukrainian].
  29. Matviienko, A. (1994). Ridne slovo [Native word]. Kyiv : Prosvita, 160 p. [in Ukrainian].
  30. Menzatiuk, Z. Z. (2016). Charivni slova: kazochky pro movu [Magic words: fairy tales about language]. Chernivtsi: Bukrek, 48 p. [in Ukrainian].

31. Mykhalchuk, K.P. (1909). Otkrytoye pismo k A.N. Pypinu po povodu eho statei v "Vestnike Evropy" o spore mezhdru yuzhanami i severianami [An open letter to A.N. Pypin about his articles in Vestnik Evropy about the dispute between southerners and northerners]. Kiev: Typ. 1-i Kiev. artely pechatnoho dela, 76 p. [in Russian].
32. Mova-narod. Vyslovliuvannia pro movu ta yii znachennia v zhytti narodu (2007). [The language is the people. Statements about language and its importance in the life of the people] / arranged by O. Tykhyi. Kyiv: Smoloskyp. 416 p. [in Ukrainian].
33. Movchun, L. (2017). Tsikava rozmova pro movu: choho tobi ne rozpovily na urotsi [An interesting conversation about language: what they didn't tell you in class]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2017. 312 p. [in Ukrainian].
34. Naidorozhchyi skarb: Slovo pro ridnu movu: Poezii, vyslovy (1990). [The most precious treasure: A word about the native language: Poems, sayings] / arranged by V. I. Luchuk. Kyiv : Radianskyi pysmennyk. 390 p. [in Ukrainian].
35. Nakonechnyi, M. (1958). Orfoepichni normy ta yikh znachennia [Orthoepic norms and their meaning]. *Ukrainska mova v shkoli*. № 1. P. 4–7. [in Ukrainian].
36. Ohienko, I. (1996). Naohna tablytsia mylozvuchnosti ukrainskoi movy [Visual table of melodiousness of the Ukrainian language]. *Dyvoslovo*. № 5–6. P. 16–23. [in Ukrainian].
37. Ohienko, Ivan (mytropolyt Ilarion) (2010). Ridna mova [Native language] / arranged by, author of the foreword and notes M. S. Tymoshyk. Kyiv: Nasha kultura i nauka, 436 p. [in Ukrainian].
38. Oliinyk, O. (1994). Svit ukrainskoho slova [The world of the Ukrainian word]. Kyiv: Khreshchatyk. 416 p. [in Ukrainian].
39. Pantov, F. Liubit ridnu movu [Love your native language]. URL: <https://gramotiy.co.ua/%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2-%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%80-D0%BB%D1%8E%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%8C-%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%83-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%83> (reference date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
40. Panch, P. Mova ridna, slovo ridne [Native language, native word]. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine6-1.pdf> (reference date: 12.09.2022) [in Ukrainian].
41. Pysmennyky pro movu: Serhii Zhadan i Tania Maliarchuk [Writers about language: Serhiy Zhadan and Tanya Malyarchuk]. URL: <http://litakcent.com/2013/02/27/pysmennyky-pro-movu-serhij-zhadan-i-tanja-maljarchuk/> (reference date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
42. Potebnia, A. A. (1993). Mysl i yazyk [Thought and language]. Kiev: SYNTO, 225 p. [in Russian].
43. Rusanivskyi, V. M. (1977). Diieslovo – rukh, diia, obraz [Verb – movement, action, image]. Kyiv: Radianska shkola, 109 p. [in Ukrainian].
44. Sahach, H. M. (1998). Zolotosliv [Golden word]: U 2 ch. Kyiv, Part.1. 253 p.; Part.2. 414 p. [in Ukrainian].
45. Samiilenko, V. (1958). Tvory [Writings]: U 2 t. Kyiv, 1958. Vol. 2. P. 365–377. [in Ukrainian].
46. Slovnyk synonymiv ukrainskoi movy [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. URL: <https://1675.slovaronline.com/> (reference date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
47. Slovo nashe ridne – slovo ukrainske! Vyslovy pro movu (do Dnia ukrainskoi pysemnosti ta movy) [Our native word is the Ukrainian word! Sayings about the language (to the Day of Ukrainian writing and language)]. URL: <http://slovokalinove.blogspot.com/2010/11/blog-post.htm> (reference date: 11.09.2022) [in Ukrainian].

48. Sreznevskiy, I. I. (1959). Pohliad na pam'iatky ukrainskoi narodnoi slovesnosti [A look at the monuments of Ukrainian folk literature]. *Khrestomatiia materialiv z istorii ukrainskoi literaturnoi movy*. Ch. 1.K., P. 207. [in Ukrainian].
49. Starisha hretskoi ta latyny – shcho pysaly pro ukrainsku movu inozemtsi [Older than Greek and Latin – what foreigners wrote about the Ukrainian language]. URL: https://galinfo.com.ua/articles/starisha_gretskoi_ta_latyny_shcho_pysaly_pro_ukrainsku_movu_inozemtsi_298449.html#:~:text=%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%20%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2C%20%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%86%D0%B8%D1%81%D1%82%2C%201882,%D0%B4 (reference date: 10.09.2022) [in Ukrainian].
50. Tematychna zakladka: "Chym ukrainska mova bahatsha za inshi" [Thematic bookmark: "How the Ukrainian language is richer than others"]. URL: <http://konstlib.net/node/1288> (reference date: 10.09.2022) [in Ukrainian].
51. Tysiacha tsytat z ukrainskoho pysmenstva (1996). [A thousand quotes from Ukrainian literature] / uporiad. Yu. Lutskyi. Kyiv: Smoloskyp. 231 p. [in Ukrainian].
52. Totska, N. I. (2000). Zasoby mylozvuchnosti ukrainskoi movy [Means of melodiousness of the Ukrainian language]. *Ukrainske movoznavstvo*. Kyiv, Vyp. 22. P. 3–8. [in Ukrainian].
53. Uzhchenko, V. D. (1988). Narodzhennia i zhyttia frazeolohizmu [The birth and life of phraseology]. Kyiv: Radianska shkola, 278 p. [in Ukrainian].
54. Uzhchenko, V. D. (1999). Obrazy ridnoi movy [Images of the native language]. Luhansk: Znannia. 215 p. [in Ukrainian].
55. Ukrainska mova: Entsyklopediia (2000). [Ukrainian language: Encyclopedia] / ed.board.: V. Rusanivskiy, O. Taranenko, M. Ziabliuk ta in. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia. 752 p. [in Ukrainian].
56. Fedyk, O. (2000). Mova yak dukhovnyi adekvat svitu diisnosti [Language as a spiritual equivalent of the world of reality]. Lviv: Misioner. 300 p. [in Ukrainian].
57. Yaka tse prekrasna nauka – movoznavstvo! (1997). [What a beautiful science – linguistics!] / Sikorska Z. S., Hlukhovtseva K. D., Horoshkina O. M., Shevtsova V. O. Luhansk: Znannia. 180 p. [in Ukrainian].
58. 35 naikrashchykh vysloviv pro movu [35 best sayings about language]. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/4284-35-naikrashchykh-vysloviv-pro-ridnu-movu> (reference date: 10.09.2022) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 11.09.2022

Схвалено до друку: 25.11.2022